

Szenvedő szerkezet. Mindennapi Trianon – a Magyar Nemzeti Múzeum Országjáró Múzeum•kör•út (4) vándorkiállítása

Gondolkodtak-e már azon, vajon hogyan állnának neki egy történeti téma, sőt, egy óriási magyar történeti trauma kiállításban-kiállításon való bemutatásának? És még inkább azon, hogyan beszélnek el azt a történeti traumát – amiről a *Somogynak* ebben a számában is olvashatnak új kutatási eredményeket – száz év múltán, de a jelennek is szólóan, kiállítási nyelven, azaz műtárgyak, installációs apparátus, megfejtendő szimbólumok, színek, hangok, filmek, fotók, rövid szövegek, valamint kiállítás- és vizuáltechnikai eszközök segítségével? Nagyon leegyszerűsítve úgy összegezhető a válasz: pokolian nem egyszerű dolog ez. És hihetetlenül időigényes.

Kicsit bővebben és stratifikáltabban: a kiállítás – mint egészen sajátos műfaj –, azaz az én értelmezésem szerinti jó kiállítás koncepciójának, megalkotásának elkészítőjétől ugyanis legalább olyan felkészültséget kíván, mint a korszakot-témát kutatóé. De megengedőbben: legalábbis képesnek kell lennie arra, hogy a témát illető, benne a legújabb szakirodalmi kutatások eredményeit ismerje, és helytálló átnézeti képe legyen róla, szintetizálni tudja annak kutatási eredményeit. Ám ugyanígy ismernie kell a kor sokféle szöveges forrásanyagát és legalább annyiféle vizuális és hanganyagát. Vízíójának kell lenni arról, hogy a történeti emlékezet milyen képet őrzött meg és mutat sok-sok évtizeddel később. És hogy miként lehet és hogyan szabad lelkileg közelíteni a témához és szembenézésre hívni a látogatókat. Hát, bizony nem kis felelősség és nagyon nem könnyű kihívás.

Talán nem kell különösebben magyarázni, milyen nehezítést jelent még ezen felül is, ha Trianont és Trianon évtizedét szeretnénk kiállítási formában bemutatni. A Trianonban aláírt béke utáni évtizedek történései és értékelése ugyanis máig, napjainkban is lármás és éles, egymásnak feszülő, a közbeszédben és a médiában zajló vitákat gerjesztenek. A *Szenvedő szerkezet. Hétköznapi Trianon* című kiállítás forgatókönyvének megírása így kivételesen különös és nehéz kihívás volt.

A 2017–2018-as *Többes számban* című, az első világháború időszakát megjelenítő kiállításunk után ebben a furcsa megjelenésű, a térelméleti kutatásokra épülő eredmények felhasználásával kigondolt formában felépített, 300 négyzetméteres, félgömb alakú gömbben most a közös történelmünk 1920–1930 közötti évtizedéről (és utalásszerűen az első világháború végéről) mesélünk. Hasonlóan ahhoz, most is igazi múzeumi teret alakítunk ki egy-egy város közepén, általában egy-egy település legforgalmasabb közterén. A 19 méter átmérőjű óriásgömbben a látogatók nemcsak megnézhetik, elolvashatják, milyen lehetett száz évvel ezelőtt élni, hanem átérezhetik, milyen lehetett akkoriban az élet. A vándorkiállításon ugyanis jellegzetes, stilizált és szimbolikus terekben találhatják magukat, életnagyságú, újszerű és meglepő, interaktív installációk között.

Nézőpontunk az anyaországban maradtaké és az ide érkezőké, és a megcsontított Magyarország civil lakosainak szemével tekintünk az eseményekre és az élet újraindítására. A Trianon-problematikát alapvetően a túlélést, a felállást a mindennapi életben átélők, a civil lakosság horizontjából vizsgáljuk, hiszen az anyaország összetartó ereje kellett ahhoz, hogy egy mindenki által halálra ítélt ország ne csak túlélje, de sikeresen le is küzdje a traumát. Azt kerestük, hogy a magánemberek, a családok – mint a társadalom legkisebb, de talán legerősebb és legtöbb áldozatot vállaló egységei – hogyan élték át (és túl) ezt a forrongó és zivataros évtizedet. Hogy az új, nagyon megváltozott és elvesztett-elvesztett világban miképpen kezdett újra talpra állni és összefogással egy új országot megteremteni a régi helyett. Annak ellenére, hogy a külföldi politikusok többsége Magyarországot életképtelen államnak könyvelte el és végleg leírta.

Nem az egész Horthy-korról szól tehát ez a kiállítás, hanem csak annak első évtizedéről. Értelmezésem szerint ugyanis az 1920–1945 közötti időszak is több szakaszra oszlott, és azok meglehetősen különböztek egymástól – sajnálatos, de a mostani hektikus és átpolitizált időkben már ez is bizonyos fajta állásfoglalásnak értelmeződhet. De ahhoz, hogy ennek a kiállításnak a fő kérdéséről gondolkozzunk és beszéljünk, azaz hogy a civil társadalom, a családok miként szenvedték meg a Trianonban megszabott országvesztést és miként sikerült egy mindenki – benne saját magunk – által is lehetetlennek tartott felállás és újrakezdés önmaguk, és erejük összeadásával az ország számára, szükségesnek tűnt 1930-cal lezárni a Trianon-kiállítást. Az 1930-as években és az utána következő fél évtizedben történtek – benne a II. világháborúba sodródással, a német megszállással, a zsidók üldözésével és deportálásával, a nyilas hatalommal valamint ezen időszak sok-sok más borzalmával –, tudjuk, óhatatlanul elcsúsztatták volna a fókusz azokról a fő kérdésekről, amelyeket ebben a kiállításban tettünk föl.

Az új, harmadára hasított Magyarország vitathatatlanul halálra ítélt országnak és nemzetnek tűnt. Az első világháborút lezáró békerendszer szétverte a Habsburgok birodalmát, benne a magyar Szent Korona országait. Egykori felségterületén több kisebb utódállam keletkezett. Az Osztrák–Magyar Monarchia számára az I. világháború 1918. november 3-i, Padovában aláírt fegyverszünet aláírásával ért véget. A felbomló Habsburg Birodalom romjain létrejövő új magyar állam 1918. november 13-án Belgrádban újabb fegyverszünetet kötött a Balkán felől érkező antant haderővel. Nemzetközi jogi értelemben e két dokumentum révén fegyvernugvás lépett érvénybe. A gyakorlatban azonban ez nem mindig érvényesült. Sok esetben nyílt fegyveres összecsapásra került sor a Magyarországra bevonuló antant erők és a magyar alakulatok között. 1919 márciusára a 325 ezer négyzetkilométernyi Magyarországból kb. 110 ezer km² maradt az újonnan létrejött Magyar Népköztársaság irányítása alatt. Innen kellett hát felállni.

A Trianonban történtek emlékét a két világháború között napi szinten, viszatérő rítusokkal, iskolai gyakorlatokkal, mindennapi használati tárgykultúrával és

visszatérő emlékezeti eseményekkel, minden lehetséges módon és eszközzel, a revízió vágyának állandó ébrentartásával őrizték. A magyar társadalom politikai, felekezeti és társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül elítélte a békeszerződést, és annak revízióját, felülvizsgálatát kívánta. Aztán viszont egy csapásra változott meg minden.

Egyetlen szimbolikus gesztust említve: 1945-ben szétverték a Szabadság téri Trianon-emlékművet. Trianon ekkortól szitokszó és kimondhatatlan tabu lett. A II. világháború után legalább két generáció iskolai oktatásában már egyáltalán nem esett szó az I. világháború utáni magyar veszteségek részletes magyarázatáról vagy arról, hogy a határon túl a hazájukat elvesztett magyarok élnek. Trianon és a két világháború közötti korszak kérdéseinek említése és részletes, sokirányú kutatása, elemzése a szocializmus-kommunizmus idején jóformán tiltott volt, illetve kizárólag a hivatalos pártpolitikai ideológia szerinti értelmezések voltak elfogadottak. Generációk nőttek fel, akiknek ki szeretnék volna törölni a fejből Trianont és az azt követő évtizedeket. Másoknak, a később születetteknek pedig nem volt mit kitörölni onnan, hiszen iskolában vagy hivatalos fórumon sohasem hallottak róla.

Sokan vannak persze, akik otthon vagy a szívükben mégis emlékeztek rá vagy a szűk családi körben meséltek róla, sőt, titkos családi legendárium őrizte – általában szomorú – emlékét. Arról, hogy testben és lélekben miként élték meg a civil emberek Trianon traumáját, majd hogyan kellett elfojtani azt, szinte semmit nem tudunk, csak az utóbbi pár év kutatásai nyomán kezdjük azt megismerni.

Már ebből is nyilvánvaló lehet, hogy különösen körültekintően mértem-mértük fel a legújabb Trianon-kutatások eredményeit, és dolgoztam-dolgoztuk be a kiállítás szakmai tartalmába. Egyes szerzők vagy tudományos műhelyek bizonyos új tudományos eredményeit – a kiállítási műfajhoz igazítva – át is transzponáltam, a civil és mindennapok életére vonatkozóan pedig saját alapkutatásokkal ki is tágítottam a vizsgálódások körét.

A Trianon-kutatások egyébként az 1970-es évek végétől, az egyre zilálódó és erejét veszítő szocialista uralom idején indultak újra, hogy a rendszerváltás környékétől kapjanak ismét erőre. A modern szemléletű történeti és társdiszciplináris (földrajz, lélektan, irodalom stb.) kutatások mellett, velük párhuzamosan azonban mind jobban polarizálódni kezdett a Trianonról való gondolkodás. Kétségtelen, napjainkban is sokak Trianon-értelmezését a korszakhoz kapcsolódó érzelmi érintettségük, átélt, mesélt vagy áthagyományozott családi emlékeik, megpróbáltatásaik vagy éppen mai politikai meggyőződésük, illetve egyetlen, kitüntetett nézőpontjuk szemüvegén át kialakított állásfoglalásuk alakítja. A saját korában bármiféle indíttatástól és világnézettől függetlenül elutasított döntés után a magyarázatkeresés, az igazágtalan újrafelosztás megértése és a Trianon-kérdés azóta is sokszor nagypolitikai kérdésekkel (pl. jelenleg: V4, közép-kelet-európai országok stratégiája) és napi politikai pártvonalakkal is telítődött és telítődik, melyek a kérdés értelmezését és magyarázatát nagyban befolyásolják.

Mégsem vitatható azonban, hogy Trianon máig mindenkit érint, bármilyen

véleményt formál is erről az évtizedről és szereplőiről. Mert egyben közösek vagyunk: hiába vállaljuk, ismerjük meg egyre jobban, és hiába vannak olyanok is, akik a Trianonra való emlékezést és még a Trianonról való gondolkodást is ma már feleslegesnek ítélik, mégis vitathatatlan: ez mindannyiunk közös történelmének része. Vannak, akik tudatosan vallják, hogy számukra Trianon (és amit megtestesít) nem jelent semmit. Vannak, akik szinte nem is tudnak arról, mit is jelentett (és jelent) az ország számára az ott kényszerűen aláírt békeszerződés. És természetesen vannak, akik közvetlenül vagy közvetve érintettek, és/vagy akiknek máig fájdalmas emlékezni rá és elfogadni. Mindenkinek nagyon más a Trianon-élménye és a Trianon-értelmezése, de egyetlen magyar ember sem mondhatja azt, hogy ezt az időszakot kiemeshetné a magyar történelemből. Vállaljuk vagy tagadjuk, de Trianon nemzeti történelmünk egyik legnagyobb sorsfordító eseménye, még ha vannak, akik ezt nem is tudatosítják magukban vagy akarattal eltávolítják maguktól. Nemzeti identitásunk meghatározó eleme, még ha nagyon-nagyon eltérő értelmezéssel is tekintünk rá – Trianon átélése és tapasztalata alapvetően homogén, traumatikus tapasztalat, de a civil lakosság nagyon sokszor nagyon különbözően élte meg.

Az egyéni megdöbbentő sorsokat, egyéni értelmezéseket, túlélési és újrakezdési stratégiákat azonban – akárcsak a múltkori, első világháborús kiállításunkban – elsősorban nem egyedi esetekként mutatjuk meg, hanem sok-sok valós eset, egyéni sors és választás alapján összegezve és szintetizálva mesélünk róluk.

A *Szenvedő szerkezet – Hétköznapi Trianon* című kiállítás megalkotásakor újra kitüntetett feladat volt, hogy az – reményeink szerint – *mindenkihez* szóljon. Azokhoz is, akik sokat, azokhoz is, akik keveset vagy éppen semmit nem tudnak róla – hisz a Trianon-problematika 100 év elteltével is nagyrészt még mindig kibeszéletlen. És nagyon nem melleleg: mai mindennapjainkra is hatással van, sok-sok mai kérdésünkre a válasz vagy annak kezdete valahol Trianon környékén keresendő.

Akik a Trianonra adott válaszainkat nagypolitikai szinten végül megfogalmazták és negyed évszázadon át kormányozták az ország hajóját, nagyrészt ma is vitatott személyiségek, tetteik sora máig kíméletlen vitákra ad alkalmat. De bemutatásukkor nem hallgattuk el, hogy szerepük, tetteik megítélésében máig egymásnak feszülő értelmezések élnek – megítélésük szükségességét, az ő (de nyugodtan mondhatjuk, hogy saját ítéleteink) esetleges/kényszerű/elengedhetetlen felülvizsgálatát is korabeli, eredeti műtárgyakkal: *nagyítók, prizmák, látcsövek és mikroszkópok, földmérő eszközök* jelképes üzenetével hangsúlyosan érzékeltettük is.

Tény, hogy a nagypolitikai történések nyomán kialakult helyzetek és kényszerűségek a közember számára már a saját korában – az egzisztenciális sokk mellett –, sőt, sokaknak máig is elsősorban érzelmileg megközelíthetők, hiszen jóformán minden magyar embert, családot érintettek valamiképpen. Emiatt a kiállításban érzékenyen figyeltem-figyeltünk az érzelmi-hangulati megközelítésű elemekre, hiszen az értelmi és tudás-megközelítésű információk ezeket a megélt és 100 éven át hagyományozódott, de a 20. század második felében évtizedekig lefojtott, kibe-

széletlen érzelmeket és fuldoklóan szorító érzéseket nem feltétlen tudják analizálni, alakítani – miközben máig hatnak. A kiállításban így egyes területeken (mezőkön) hangsúlyosan érzelmi szimbólumokkal, erős vizuális installációkkal, visszatérő szimbolikus utalásrendszerrel élünk. Az érzelmi attitűdöt megmozgató kérdéseket nagyrészt vizuális elemek, szimbolikus áttételek segítségével mutatjuk be, mindenki érzéseit érvényesnek tekintve, és nem ítékezve.

Már a címválasztás is utal arra a szimbolikus gondolkodásra, amellyel közelítettünk a témához, és amelyet végigvittünk a kiállításban. *Szenvedő szerkezet.*

A kiállítás kicsit furcsa, mások szerint baljós főcíme utal arra, hogy az I. világháborút lezáró békerendszert a győztesek hozták – a vesztesek megkérdezése nélkül, akik kényszerűen el kellett hogy viseljék a fejük felett meghozott döntést. A győztesek a háború költségeit a vesztesekkel akarták megfizettetni – a vesztes államok megkérdezése nélkül. Ráadásul a döntés – mint ahogy az már a korban is felsejlett sokak számára – magában hordozta a II. világháború kirobbanásának lehetőségét is. Erre a vészterhes fenyegetettségre a kiállításban visszatérően megjelenő, főként magasodó vagy váratlanul elének kerülő *pengék, kések, bárdok, ollók, vágószerszámok* is emlékeztetnek: valami végérvényesen megváltozott Európa életében. Még akkor is, ha iszonyú áron, de Magyarország – Mohács óta először – ismét független ország lett, ráadásul homogén nemzetállam.

Egészen különleges feladatnak számított, hogy a házi szóhasználatunkban csak „Harry Potter-könyv”-nek hívott, lapozásra vizuális és audiotartalmakat előhívó és megmozduló tartalmat vetítő, virtuális könyvben miként is lehetett a legmodernebb formában is elmondani azt, amit Gyurgyák János *Emlékező Magyarország* – a Trianon 100. évfordulóján, az idén júniusban megjelent, háromkötetes, egyéni struktúrába rendezett – antológiájának és esszégyűjteményének hosszú utószavában, nagyívű történelmi esszében elemzett: milyen okokra vezették vissza Trianon bekövetkeztét a kortársak és az elemzők, egészen napjainkig. Az átnézeti elemzés Trianon emlékezetpolitikai irányairól és a trauma feldolgozatlanságának okairól, feldolgozási módjairól és azok eszmerendszeréről szól, és ezt a nagyon nehéz, elméleti kérdésekkel terhes összefoglalót kellett képi, mozgóképi és hanganyaggal, rövidre fogott megfogalmazásokkal a legújabb, Magyarországon máshol még nem látható vizuáltechnikai, kiállítástechnikai megoldással bárki számára érthetővé, befogadhatóvá tenni.

A háborút lezáró békeszerződések persze nemcsak hazánk sorsát pecsételték meg. De tény, hogy az egyik legnagyobb területi veszteség Magyarországot sújtotta: az ország mintegy kétharmada másik országhoz került (ezekből több újonnan jött létre). A határvonal meghúzásánál végül a nemzetiségi arányokat sem vették figyelembe. A diktátum az államszervezést is komoly kihívások elé állította: szinte az összes, Budapesten kívüli, nagyobb regionális központunk a határon kívülre került, ahogy bizonyos iparágak is – mondhatni – teljesen elvesztek (egyresnyeresanyagok bányászata, erdőgazdálkodás). A kulturális élet is megsínylette a döntést, hiszen a határok átrajzolásával egyetemeket, iskolákat és színházakat is elcsatoltak

Magyarországtól. A helyzetet nehezítette a közúthálózat és a vasútvonalak elvágása is, mivel korábban ezek tudatosan a nagyobb – határon túlra került – csomópontokhoz vezettek; ezek elkerülése egyben a regionális kereskedelmi piacok elvesztését is eredményezte.

A kiállítás másik vivő-szimbóluma pedig a *méhsejt* és a méhkaptár (azaz a család → összetartozás → családok erejének összegzése: társadalom) lett. Hiszen a döntés nyomán nem pusztán birodalmak, de családok tömege szakadt szét. Az új határokkal sokaknak új nyelvi vagy kulturális rendelkezéseket kellett betartaniuk azzal, hogy az otthonuk másik ország fennhatósága alá került. Ez már önmagában is komoly megpróbáltatást jelentett, amit csak súlyosbított, hogy sok, frontról vagy hadifogságból hazatérő házassága, családi háttere tönkrement vagy felbomlott. A családok, családtagok nehezen találtak újra egymásra, főleg azután, hogy a katonák különösen súlyos traumákat éltek át, és hordoztak még hosszú éveken – ha nem egész további életükön – át. A háború alatt a nők jelentős része már munkát vállalt, az új helyzet pedig új kihívásokat és konfliktusokat eredményezett. A határon túlra került területekről elsősorban az értelmiségi és a hivatalnokréteg menekült át az anyaországba, közülük sokan ideiglenes szállásra vagy vagonlakásba tudtak csak költözni, ami szintén komoly megpróbáltatást jelentett a családoknak.

Így lett a méhsejt a tevékeny munka, a szorgalmas és kitartó munkálkodás, az újrakezdés, a családok áldozatvállalása, az összetartozás erejének átélhető megjelenítése, a közösség legkisebb egységének, a *családnak* a szimbóluma, annak a családnak, amely a háború lezárásával mégis lehetőséget kapott az újrakezdésre – ha ez sok esetben nehéz és keserű is volt. A családok és a rokonok ereje és összefogása elengedhetetlen volt a felálláshoz. Ugyanakkor a méhsejt – illetve a társszimbólumként megjelenő *búza* és *búzamező* mint az élet toposza – a mai modern, napjainkban a fiatalok közt is nagyon népszerű területfoglaló társasjátékok (pl. Catan telepesei) véletlenszerűen és játszmányként változóan, mindenki által a saját stratégiája szerint összeállítható játéktáblának mezőit is megidézi.

A kör alakú kiállítótér közepén egy óriási – egyébként arányaiban egy valódi korabeli marhavagont idéző – *menekültvagon* áll. A kb. 40 000 ember számára akár hónapokra, sőt, évekre lakhelyül szolgáló menekültvagon a korszak jelképévé vált, emiatt a vagonlét tere néhány lépcsőnyire kiemelkedik a kiállítási térből. Alapja ugyancsak méhsejt alakú, szélén körben vörösen húzódó határvonal övezi – mindennek jelképes üzenete: ez a középső, megmaradt, szűkre zsugorodott terület az anyaország – és a nyomasztóan szűk tér legmeghatározóbb darabjaként egy nagy méretű ágy. Maga a kocsí ferden áll, csúszás érzését keltve – nem titkoltan Théodore Géricault *A Medúza tutajja* (1819) című festményére való utalással, hiszen a mű a vezetői által magára hagyott, kilátástalan és sokaknak halált jelentő helyzetbe taszított kismembek feláldozásának mindenkori allegóriává vált.

Ez marhavagon (= anyaország) lett tehát a továbbélés szimbolikus tere, hisz ez fogadta be az utódállamból menekült 400–450 000 embert. A vagonban – szimbolikus üzenettel – zsúfolt bútorraktár-szerűen szorong tűzhely, vagonkályha,

szekrények, ládák, csomagok, bőröndök, porcelántárgyak, üveg poharak, öltöztetős papírbaba és elegáns íróasztal súlyos márvány-írókészlete, szakadt csipketerítő, játékmackó – hangsúlyozottan az elvesztett polgári lét darabjai és rekvizítumai, hiszen a menekültek túlnyomó hányada értelmiségi és állami alkalmazott volt – mindez megidézi az értelmiségi túltermelés és az értelmiségi munkanélküliség fojtogató problémáját.

A kiállítás ugyanakkor azt is felmutatja, hogy mindezen nehézségek, tragédiák mellett Kis-Magyarország hogyan tudott meglepően hamar talpra állni – annak ellenére, hogy szinte egyöntetűen mindenki épp az ellenkezőjére számított. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy úgy gondolták: az ipari, mezőgazdasági terület és a fizetőeszköz talpra állítása mellett – a nagy gazdasági beruházásokkal egyidőben – a nemzet megerősödéséhez a kultúra, a tudomány, a művészetek, az oktatás fejlesztése az egyik legsikeresebb eszköz. Ennek megfelelően a kiállítás utolsó harmadában egy szimbolikus *pénzprés* (mely a szívet, az éltető pumpát, a túlélést idézi) és a kultúrpolitika egyik oszlopának tekinthető iskola- és oktatáspolitikai lépések szimbólumaként eredeti, korabeli kecskeméti *Klebsberg-iskola* berendezése: harmónium, padok, tábla, tanári tabló, iskolakályha állnak.

Mind a forgatható pénzprés, mind az iskola megjelenítő erővel bíró berendezése már a felállást és erőnyerést jelképezi. Hiszen a családok és a kivérzett ország számára a gyötrelmes háború vége egyben az újrakezdést is jelentette. Bár rettentő erőfeszítést igényelve, de meglepően hamar újra beindult a magyar gazdaság, a korszerűsítés jól sikerült. Mellette a Horthy-korszakban a kultúrpolitika stratégiai ágazattá emelkedett és a szakpolitikák között elsőséget élvezett. A népoktatás fejlesztésének és az elitképzésnek kulcsszerepet szántak – és ezt a stratégiaileg tervezett, koncepciózus, „nagy álmú” klebsbergi kultúrpolitika óriási eredményekkel, ezerszeresen meg is hálálta.

A kiállítás bemutatja tehát az utat a teljes megsemmisüléstől a sokak által elképzelhetetlen talpra állásig, s így – bármilyen furcsa – a 20. századi magyar történelem szokatlan sikertörténeteként is tekinthetünk rá, hiszen – bár szinte mindenki nemzethalált vizionált – mégis felállt a nemzet, az ország, és a korábitól nagyon különböző, de mégis új életre kelt.

A kiállítás műtárgyi anyagát tekintve is egészen egyedülálló. Egy vándorkiállítás esetében páratlan ugyanis, hogy 700-nál is több eredeti műtárgyat és egy ilyen bonyolult és komoly installációs szerkezetet mozgassanak minden helyszínen.

Az eredeti műtárgyi anyag túlnyomó részét két magángyűjtő, Szanka József és Polgár Zoltán biztosította. Emellett több közgyűjtemény (a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kecskeméti Katona József Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Természettudományi Múzeum és a Közlekedési Múzeum és Műszaki Látványtár gyűjteményei) segítette munkánkat és további, kisebb számú magángyűjtői felajánlásokkal is éltünk. Mindezt ráadásul a magyar kiállítástechnikában még teljesen ismeretlen vizuáltechnikai megoldásokkal párosítottuk: a digitális vitrinektől kezd-

ve a ledszobáig, a virtuális könyvön és térképen át, az animációs óriásvetítőtől a pulzáló óriásvitrinig nem egy szokatlan és az átélést segítő, új megoldást kerestünk, melyek a mostani fiatalok nyelvén is képesek átadni minél több információt, érzést, hangulatot.

A bonyolult rendszerű, sokszorosán végiggondolt és egymással párbeszédet kezdő, számos irányba kitágított és megidézett, szokatlanul sok megjelenített elemből mindenki maga válogathatja össze, hogy az ő Trianon-értelmezése milyen darabokból, cserepekből, információkból és érzelmi elemekből adódik össze és megadhatja a választ arra, vajon átélhetőek-e ma a nagy történelmi trauma mindennapjai.

Fontos-e és miért fontos ma Trianon emléke? Hogyan emlékezzünk rá ma? Hogyan alakította akkori és hogyan alakítja ma életünket? El tudjuk fogadni, hogy ami a magyaroknak veszteség, az a környező népeknek nyereség? Mi ma a feladatunk ezzel? Hogyan nyerhetjük vissza a határon túl élő magyarok méltóságát? Lehetséges-e közép-kelet-európai megbékélés?

A válaszok Önökre várnak. Az eddigi 3 helyszínen (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Múzeumkert – Tata, Kossuth tér – Mosonmagyaróvár, Flesch Központ), összesen 21 napig nyitva tartó kiállítás látogatói, kb. 10 000 ember társunk volt a válaszok keresésében – és talán már tudják is a maguk értő válaszát.

Jövő tavasszal – a remélhetően addigra leküzdött járvány utáni újrainduló időszakban – várjuk Önöket is, tartsanak velünk!

A kiállítás további helyszínei.

A járványhelyzet következtében előállt helyzetben 2021-re halasztódik a hajdúböszörményi bemutatkozás. További öt vidéki helyszín – köztük Kaposvár – egyeztetése folyamatban van.

A kiállítás megvalósítói

Főkurátor, szakmai vezető: dr. Császtvay Tünde

Szakmai lektor: dr. Ujváry Gábor

Szakmai tanácsadó: dr. Végh Katalin

Operatív projektmenedzser: Richweisz Rita

Táblaszövegek: dr. Anka László (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár), Balahó Zoltán (MNM Történelmi Tár), dr. Császtvay Tünde (Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Kodolányi János Egyetem, dr. Gali Máté (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár), dr. Ligeti Dávid (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár), dr. Szakály Sándor (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár), dr. Ujváry Gábor (VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár), dr. Végh Katalin (Kecskeméti Katona József Múzeum)

A kiállítás koncepciójához mindenekelőtt a 2019 márciusában, a Magyar Nemzeti Múzeumban megrendezett, kétnapos, rendkívül nivós Trianon-konferencián elhangzott és nemsokára díszes kötetben megjelenő tudományos előadások és tanulmányok anyagát használtam fel. A cikkben már jelzett Gyurgyák János-féle nagyívű tanulmány és forrásválogatás mellett hasonlóképpen fontosnak látszott a Trianon 100 Lendület-kutatócsoport és a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Horthy-kori

Kutatócsoport elmúlt években megjelent kiadványainak és írásainak feldolgozása, illetve a Zeidler Miklós által szerkesztett – már kilóra is sok – 2003-as Trianon-kötet, valamint Schmidt Mária az *Új világ született 1918–1923* című kötete gondolatainak figyelembevétele, hiszen utóbbi szolgált egyik alapanyagául a Várkert Bazár impozáns, a trianoni időszakot is bemutató kiállításának – hogy csak a legfontosabb forrásokat említsem. Emellett a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Horthy-kori Kutatócsoportja tagjainak és két, a *Szenvedő szerkezet* kiállításban is dolgozó muzeológusnak, dr. Végh Katalinnak, a Kecskeméti Katona József Múzeum igazgatóhelyettesének, illetve Balahó Zoltánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum történész főmuzeológusának kifejezetten a kiállítási témákhoz megírt szakanyagait, szövegeit dolgoztam fel.

További tájékozódásra ajánljuk:

<https://www.facebook.com/tobbesszamban/videos/761684224388283>

Kiállítási részlet: balra a családok és az országrészek elszakadását szimbolikus megjelenítő animáció, jobbra a polgári élet újraindulását, az ország felállását megjelenítő fal a kiállítás végén, mely szembenéz a kiállítás közepén álló vagonlakással. Az installáció közepén Horthy Miklós ebédlőgarnitúrájának egy széke (Gödöllői Városi Múzeum)